

Гук Андрій Русланович,
старший викладач кафедри приватного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0009-0001-0106-3324>

ПІДВИЩЕНИЙ СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ У БАНКРУТСТВІ: ШТУЧНА КОНСТРУКЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ ПОЗА МЕЖАМИ РОЗУМНОГО СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ

Анотація. Тези присвячені критичному аналізу судової практики щодо застосування так званого підвищеного стандарту доказування у справах про неплатоспроможність. Автор доводить, що ані Господарський процесуальний кодекс України, ані Кодекс України з процедур банкрутства не містять положень, які б встановлювали спеціальний або підвищений стандарт доказування для кредиторських вимог, а єдиним процесуальним стандартом залишається вірогідність доказів. Попри це, Верховний Суд сформував концепцію «підвищеного стандарту доказування», яка не впливає з тексту закону та фактично створює нову норму права, що виходить за межі розумного суддівського розсуду.

15

У чинному Господарському процесуальному кодексі України з 2019 р. існує лише один стандарт доказування — вірогідність доказів. Підвищеного стандарту доказування для процедур банкрутства не передбачено ні в процесуальному кодексі, ні в Кодексі України з питань банкрутства.

Однак у численних судових рішеннях склалась екстенсивна практика посилань на «підвищений стандарт доказування у справах про банкрутство».

Уперше про такий підвищений стандарт Верховний Суд висловився у складі колегії Жукова С. В., головуючого, Огородніка К. М., Пескова В. Г. у Постанові Верховного Суду від 07.10.2020 р. у справі № 914/2404/19¹, пункти 33 та 34:

33. Для унеможливлення загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості до боржника, суду слід розглядати заяви з кредиторськими вимогами із застосуванням засад змагальності сторін у справі про банкрутство у поєднанні з детальною перевіркою підстав виникнення грошових вимог кредиторів до боржника, їх характеру, розміру та моменту виникнення.

34. У разі виникнення мотивованих сумнівів сторін у справі про банкрутство щодо обґрунтованості кредиторських вимог, на заявника таких кредиторських вимог покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування задля забезпечення перевірки господарським судом підстав виникнення таких грошових вимог, їх характеру, встановлення розміру та моменту виникнення цих грошових вимог.

16 Колегія Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Банасько О. О., головуючий, Песков В. Г., Погребняк В. Я. розвинула цю ідею у пунктах 45–51 Постанови від 22.12.2022 у справі № 910/14923/20²:

45. Для унеможливлення загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості до боржника, суду слід розглядати заяви з кредиторськими вимогами із застосуванням засад змагальності сторін у справі про банкрутство у поєднанні з детальною перевіркою підстав виникнення грошових вимог кредиторів до боржника, їх характеру, розміру та моменту виникнення. У разі виникнення мотивованих сумнівів сторін у справі про банкрутство щодо

¹ Постанова Верховного Суду від 07.10.2020 р. у справі № 914/2404/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653138> (дата звернення 25.02.2026).

² Постанова Верховного Суду від 22.12.2022 р. у справі № 910/14923/20. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653138> (дата звернення 25.02.2026).

обґрунтованості кредиторських вимог, на заявника таких кредиторських вимог покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування задля забезпечення перевірки господарським судом підстав виникнення таких грошових вимог, їх характеру, встановлення розміру та моменту виникнення цих грошових вимог (постанови Верховного Суду від 07.10.2020 у справі № 914/2404/19, від 28.01.2021 у справі № 910/4510/20).

46. Таким чином для запобігання необґрунтованих вимог до боржника та порушень цим прав його кредиторів до доведення обставин, пов'язаних із виникненням заборгованості боржника-банкрута, пред'являються підвищені вимоги.

47. Сутність підвищеного стандарту доказування у справах про банкрутство полягає, зокрема, в такому:

- перевірка обґрунтованості та розміру вимог кредиторів здійснюється судом незалежно від наявності розбіжностей щодо цих вимог між боржником та особами, які мають право заявляти відповідні заперечення, з одного боку, та кредитором, що заявив грошові вимоги до боржника, з іншого боку;
- при визнанні вимог кредиторів у справі про банкрутство слід виходити з того, що визнаними можуть бути лише вимоги, щодо яких подано достатні докази наявності та розміру заборгованості;
- під час розгляду заяви кредитора з грошовими вимогами до боржника у справі про банкрутство визнання боржником або арбітражним керуючим обставин, якими кредитор обґрунтовує свої вимоги (частина перша статті 75 ГПК України), саме по собі не звільняє іншу сторону від необхідності доведення таких обставин в загальному порядку.

48. Заявлені у справі про банкрутство грошові вимоги можуть підтверджуватися первинними документами (угодами, накладними, рахунками, актами виконаних робіт тощо), що свідчать про цивільно-правові відносини сторін та підтверджують заборгованість боржника перед кредитором, або рішенням юрисдикційного органу, до компетенції якого віднесено вирішення такого спору (висновки наведені у постановках Верховного Суду від 20.06.2019 у справі № 915/535/17, від 25.06.2019 у справі № 922/116/18, від 15.10.2019 у справі

№ 908/2189/17, від 10.02.2020 у справі № 909/146/19, від 27.02.2020 у справі № 918/99/19).

49. Розглядаючи кредиторські вимоги суд в силу приписів статей 45–47 КУЗПБ має належним чином дослідити сукупність поданих заявником доказів (договори, накладні, акти, судові рішення, якими вирішено відповідний спір тощо), перевірити їх, надати оцінку наявним у них невідповідностям (за їх наявності), та аргументам, запереченням щодо цих вимог з урахуванням чого з'ясувати чи є відповідні докази підставою для виникнення у боржника грошового зобов'язання (див. висновок, викладений у постановах Верховного Суду від 10.02.2020 у справі № 909/146/19, від 27.02.2020 у справі № 918/99/19, від 29.03.2021 у справі № 913/479/18).

50. Системний аналіз цих приписів засвідчує, що законодавцем у справах про банкрутство обов'язок доказування обґрунтованості вимог кредитора певними доказами покладено на заявника грошових вимог, а предметом розгляду в цьому випадку є вирішення питання про належне документальне підтвердження цих вимог кредитором-заявником. Запроваджений законодавцем підвищений стандарт доказування у справах про банкрутство для кредиторів приводить у випадку ненадання заявником-кредитором сукупності необхідних документів на обґрунтування своїх вимог до прийняття рішення судом про відмову у визнанні таких вимог та включенні їх до реєстру вимог кредиторів. Надані кредитором докази мають відповідати засадам належності (стаття 76 ГПК України), допустимості (стаття 77 ГПК України), достовірності (стаття 78 ГПК України) та вірогідності (стаття 79 ГПК України).

51. Правовий висновок про обґрунтованість відмови суду у визнанні грошових вимог до боржника внаслідок неподання заявником належних і достатніх документальних доказів відповідного зобов'язання при поданні заяви про визнання таких вимог сформульовано Верховним Судом, зокрема, у постановах від 23.04.2019 у справі № 910/21939/15, від 28.07.2020 у справі № 904/2104/19. Така судова практика є сталою, адже сформована як при застосуванні статті 25 За-

кону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», так і – статті 45 КУзПБ.

Тобто Верховний Суд сформував позицію, що «на заявника кредиторських вимог покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування», а «визнаними можуть бути лише вимоги, щодо яких подано достатні докази наявності та розміру заборгованості». Така практика сформована при застосуванні судами статті 45 КУзПБ.

Крізь яку б призму не читати статтю 45 КУзПБ, там можна знайти дуже мало про докази:

1. Конкурсні кредитори за вимогами, що виникли до дня відкриття провадження у справі про банкрутство, зобов'язані подати до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують (ч. 1 ст. 45 КУзПБ).
2. До заяви в обов'язковому порядку додаються докази сплати судового збору, докази надсилання копії заяви боржнику і розпоряднику майна, а також документи, що підтверджують грошові вимоги до боржника (абз. 2 ч. 3 ст. 45 КУзПБ).

У всьому тексті КУзПБ слово з коренем «достатн-» уживається 22 рази, і в кожному випадку – виключно у значенні недостатності коштів чи майна, але жодного разу не стосується достатності доказів або стандарту доказування.

Наведені дві згадки документів, що підтверджують вимоги до боржника, неможливо витлумачити у складний підвищений стандарт доказування з описом його багатокомпонентної сутності та добавлянням вимоги «достатності» доказів. Надавши таке тлумачення ст. 45 КУзПБ, Верховний Суд фактично створив нову норму права, яка прямо суперечить статті 79 ГПК України.

Словосполучення «підвищений стандарт доказування» є в КУзПБ. У разі ініціювання боржником процедури превентивної реструктуризації стосовно боржника, щодо якого наявні обставини, передбачені частиною шостою

статті 34 цього Кодексу, на такого боржника покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування щодо перспективності виконання плану превентивної реструктуризації (ч. 6 ст. 33-1 КУзПБ). Якби законодавець мав на меті покласти на заявника кредиторських вимог «підвищений стандарт доказування», то зробив би це хоча б так незграбно, як у ч. 6 ст. 33-1 КУзПБ щодо боржника. Незграбно, тому що зовсім не зрозуміло, який саме стандарт доказування покладено обов'язком на боржника. Достатність доказів? Поза розумним сумнівом?

Може скластись хибна думка, що судді, які вбачають «підвищений стандарт доказування» у статті 45 КУзПБ, не зовсім розуміють, що таке стандарти доказування та які з них є підвищеними, чи може пропустили зміну достатності доказів у ГПК України на вірогідність. Таку небезпечну думку спростовує детальний і хрестоматійний з посиланням на практику ЄСПЛ опис стандартів доказування у Постанові Верховного Суду від 25.06.2020 р. у справі № 924/233/18, де у складі колегії суддів були ті самі Банасько О. О. як головуєчий і Песков В. Г.³:

66. Важливим елементом змагальності процесу є стандарти доказування – спеціальні правила, яким суд має керуватися при вирішенні справи. Ці правила дозволяють оцінити, наскільки вдало сторони виконали вимоги щодо тягаря доказування і наскільки вони змогли переконати суд у своїй позиції, що робить оцінку доказів більш алгоритмізованою та обґрунтованою.

67. На сьогодні у праві існують такі основні стандарти доказування: «баланс імовірностей» (balance of probabilities) або «перевага доказів» (preponderance of the evidence); «наявність чітких та переконливих доказів» (clear and convincing evidence); «поза розумним сумнівом» (beyond reasonable doubt).

³ Постанова Верховного Суду від 25 червня 2020 року у справі № 924/233/18. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90205664> (дата звернення 25.02.2026).

68. 17.10.2019 набув чинності Закон України № 132-IX від 20.09.2019 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні», яким було, зокрема змінено назву статті 79 ГПК з «Достатність доказів» на нову – «Вірогідність доказів» та викладено її у новій редакції, фактично впровадивши в господарський процес стандарт доказування «вірогідності доказів».

69. У рішенні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Brualla Gomez de La Torre v. Spain» від 19.12.1997 наголошено про загальновизнаний принцип негайного впливу процесуальних змін на позови, що розглядаються.

70. Стандарт доказування «вірогідності доказів», на відміну від «достатності доказів», підкреслює необхідність співставлення судом доказів, які надає позивач та відповідач. Тобто, з введенням в дію нового стандарту доказування необхідним є не надати достатньо доказів для підтвердження певної обставини, а надати їх саме ту кількість, яка зможе переважити доводи протилежної сторони судового процесу.

71. Відповідно до статті 79 ГПК України наявність обставини, на яку сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази, надані на її спростування. Питання про вірогідність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання.

72. Тлумачення змісту цієї статті свідчить, що нею покладено на суд обов'язок оцінювати докази, обставини справи з огляду на їх вірогідність, яка дозволяє дійти висновку, що факти, які розглядаються, скоріше були (мали місце), аніж не були.

73. Слід зауважити, що Верховний Суд у ході касаційного перегляду судових рішень неодноразово звертався загалом до категорії стандарту доказування та відзначав, що принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. Цей принцип передбачає покладання тягаря доказування на сторони. Одночасно цей принцип не передбачає

обов'язку суду вважати доведеною та встановленою обставину, про яку сторона стверджує. Така обставина підлягає доказуванню таким чином, аби задовольнити, як правило, стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний (постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.10.2018 у справі № 910/18036/17, від 23.10.2019 у справі № 917/1307/18, від 18.11.2019 у справі № 902/761/18, від 04.12.2019 у справі № 917/2101/17).

74. Аналогічний стандарт доказування застосовано Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 18.03.2020 у справі № 129/1033/13-ц (провадження № 14-400цс19).

75. Такий підхід узгоджується з судовою практикою Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції (пункт 1 статті 32 Конвенції). Так, зокрема, у рішенні 23.08.2016 у справі «Дж. К. та інші проти Швеції» («J. K. AND OTHERS v. SWEDEN») ЄСПЛ наголошує, що «у країнах загального права у кримінальних справах діє стандарт доказування “поза розумним сумнівом” (“beyond reasonable doubt”). Натомість, у цивільних справах закон не вимагає такого високого стандарту; скоріше цивільна справа повинна бути вирішена з урахуванням “балансу вірогідностей”. ...Суд повинен вирішити, чи являється вірогідність того, що на підставі наданих доказів, а також правдивості тверджень заявника, вимога цього заявника заслуговує довіри».

76. Схожий стандарт під час оцінки доказів застосовано у рішенні ЄСПЛ від 15.11.2007 у справі «Бендерський проти України» («BENDERSKIY v. Ukraine»), в якому суд, оцінюючи фактичні обставини справи, звертаючись до балансу вірогідностей, вирішуючи спір, виходив з того, що факти, встановлені у експертному висновку, є більш вірогідними за інші докази.

Узагальнюючи підхід до стандарту доказування під впливом практики, Європейський суд з прав людини, К. М. Пільков слушно зазначає: «...значною мірою під

впливом практики ЄСПЛ у вітчизняній судовій практиці поступово утверджуються такі важливі ідеї: (1) неприпустимість встановлення судом надзвичайного і заздалегідь недосяжного стандарту доказування як такого, що призводить до порушення права на справедливий суд; (2) необхідність застосовувати у цивільних (господарських) справах стандарт нижчий, ніж у кримінальних провадженнях. При цьому стандарт доказування визначається в тому числі з урахуванням специфіки обставини, яку належить довести, а стандарт переваги доказів слід визнати таким, що застосовується до встановлення фактів у цивільних та господарських справах як правило»⁴. Висновування «підвищеного стандарту доказування» у справах про банкрутство не відповідає таким ідеям.

У Рішенні від 06.02.2025 у справі «Ukrkava, TOV v. Ukraine» № 10233/20⁵ ЄСПЛ проаналізував прояви суддівського активізму у Верховному Суді та відзначив у п. 44, серед іншого, що «це суперечило б принципу правової визначеності, закріпленому в Конвенції, якби національні суди могли приймати рішення всупереч закону і таким чином непередбачувано тлумачити положення національного законодавства, ґрунтуючись на абстрактному твердженні поза будь-яким розумним суддівським розсудом» (див., *mutatis mutandis*, рішення від 9.04.2013 у справах «Anđelković v. Serbia», № 1401/08, п. 27, та від 19.11.2020 «Pantolon v. Croatia», № 2953/14, п. 52).

23

⁴ Пільков К. М. Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд. Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України : зб. матеріалів II наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 17 трав. 2019 р.) / наук. ред. В. І. Бобрик. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. С. 54.

⁵ Case of UKRKAVA, TOV v. Ukraine, no. 10233/20, § 44, 06 February 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-241576> (дата звернення 25.02.2026).

Тлумачення статті 45 КУзПБ як такої, що покладає на кредиторів обов'язок підвищеного стандарту доказування своїх вимог, є абстрактним та поза будь-яким розумним суддівським розсудом. Обґрунтування такого тлумачення «унеможливленням загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості до боржника» також не витримує критики.

Як зазначається в Законодавчому посібнику з питань права неплатоспроможності ЮНСІТРАЛ, у законодавствах про неплатоспроможність простежується чітка тенденція до спрощення процедур визнання вимог кредиторів, що проявляється насамперед у покладанні на кредиторів обов'язку подання та доведення своїх вимог⁶. Кредитори мають підтвердити розмір і підстави вимоги, а також будь-який заявлений пріоритет чи забезпечення, однак у низці юрисдикцій допускається визнання вимог без їх формального доведення, якщо арбітражний керуючий може встановити їх на підставі бухгалтерських записів боржника⁷. Такий механізм дозволяє зменшити формальні бар'єри та прискорити процедуру, особливо коли вимоги не оспоруються. Водночас спрощення процедур неминуче підвищує ризики зловживань, що зумовлює потребу в чітких законодавчих запобіжниках: праві арбітражного керуючого вимагати додаткові докази, можливості відхилення недостатньо підтверджених вимог, а також у встановленні відповідальності за подання неправдивих або необґрунтованих вимог, на чому прямо наголошує UNCITRAL⁸. Таким чином, ефективне законодавство про неплатоспроможність має одночасно оптимізу-

24

⁶ UNCITRAL. *Legislative Guide on Insolvency Law*. Part Two: Core Provisions. Chapter IV: Claims and Their Verification. Section B(ii), para. 17. United Nations, 2005.

⁷ Там само, para. 18.

⁸ Там само, para. 20.

вати процес перевірки вимог і забезпечувати дієві санкції проти кредиторів, які зловживають процедурою.

ГПК України містить як правила аналізу та визнання вимог арбітражним керуючим, так і стандарт доказування, баланс імовірностей (вірогідність доказів), так і інструменти для суду на випадок зловживання правами. Наприклад, подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер, визнається зловживанням правами (п. 3 ч. 2 ст. 43 ГПК України).

Оскільки справи про неплатоспроможність є колективними і рішення щодо окремих вимог впливають на весь корпус кредиторів, може справді здатись, що стандарт доказування мав би бути вищим за вірогідність (перевагу) доказів. Однак у своїй праці «Право неплатоспроможності» Іан Ф. Флетчер⁹ у контексті різних процедур банкрутства згадує лише один цивільний стандарт доказування — *balance of probabilities* (баланс ймовірностей). Фінч і Мілман¹⁰ підкреслюють, що розгляд справ про неплатоспроможність вимагає більш переконливих і краще документованих доказів, особливо коли вимоги можуть завдати шкоди іншим кредиторам, але, як і інші вчені, не вказують на застосування підвищеного стандарту доказування.

Жодної законодавчої підстави для існування «підвищеного стандарту доказування» у справах про банкрутство в Україні не існує. Господарський процесуальний кодекс України містить лише один стандарт — вірогідність доказів, який застосовується у всіх категоріях господарських спорів, включно з неплатоспроможністю. Кодекс України з процедур банкрутства також не містить жодної норми,

⁹ Fletcher Ian F. *The Law of Insolvency*. 5th ed. London : Sweet & Maxwell, 2017.

¹⁰ Finch Vanessa, David Milman. *Corporate Insolvency Law: Perspectives and Principles*. 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2017.

яка б встановлювала спеціальний або підвищений стандарт доказування для кредиторських вимог. Єдиний випадок використання терміна «підвищений стандарт доказування» — ч. 6 ст. 33-1 КУзПБ — стосується боржника у процедурі превентивної реструктуризації та не має жодного відношення до кредиторів і ніяк не деталізований щодо його змісту.

Попри це, у судовій практиці з'явилася і почала поширюватися концепція «підвищеного стандарту доказування» для кредиторів, яка була вперше сформульована у постанові Верховного Суду від 07.10.2020 у справі № 914/2404/19, а згодом деталізована у постанові від 22.12.2022 у справі № 910/14923/20. Фактично суд створив багатокомпонентну конструкцію, яка жодним чином не впливає з тексту ст. 45 КУзПБ і суперечить ст. 79 ГПК України. Така судова нормотворчість виходить за межі тлумачення закону та створює ризик порушення права на справедливий суд через встановлення недосяжного або надмірного доказового тягаря, що не відповідає практиці ЄСПЛ. У практиці автора траплялися випадки, коли арбітражний керуючий відмовляв у визнанні вимог іноземної юридичної особи з мотивуванням, що, «враховуючи підвищений стандарт доказування у банкрутстві, наданих доказів недостатньо через відсутність актів приймання-передачі робіт». При цьому юристи іноземної компанії ставили запитання: що взагалі мається на увазі під актами приймання-передачі робіт і чому недостатніми є численні інші докази, як-от інвойси, часткові оплати, митні декларації, сертифікати готового до використання внаслідок ремонту обладнання, листування?

Порівняльний аналіз також не підтверджує існування підвищеного стандарту доказування у справах про неплатоспроможність. Як зазначають Флетчер, Фінч і Мілман, у банкрутстві застосовується звичайний цивільний стандарт — *balance of probabilities*. Через колективний харак-

тер процедури суди можуть здійснювати у спірних ситуаціях суворіший доказовий контроль, вимагати краще документованих доказів та менше толерувати невизначеність. Це не зміна стандарту доказування, а посилення інтенсивності його застосування. Саме таку модель пропонує і Законодавчий посібник ЮНСІТРАЛ: спрощення процедур визнання вимог кредиторів, поєднане з ефективними запобіжниками проти зловживань, включно з відповідальністю за подання неправдивих вимог.

Отже, висновок є однозначним: у справах про банкрутство в Україні суди повинні застосовувати стандарт вірогідності доказів, а не такий продукт свавільного суддівського активізму, як «підвищений стандарт доказування».